

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KULLANILAN ARAPÇA KÖKENLİ FOSİL ÖLÇÜ VE MİKTAR İFADELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Hüseyin GÖKÇE*

Öz

Dillerde zaman içerisinde bazı sözcükler yeni anlamlar kazanır, bazı sözcükler türetilir ve bazı sözcükler de kullanımdan düşer. Kullanımdan düşen bu sözcüklerin bir kısmı kalıplaşmış söz birlikleri içerisinde varlığını sürdürebilir. Bu tür sözcükler fosil sözcükler olarak adlandırılır. Türkiye Türkçesinde de fosil olarak varlığını sürdüren sözcükler mevcuttur. Bu çalışma içerisinde Türkiye Türkçesinde fosil olarak varlığını sürdüren Arapça kökenli miktar ve ölçü ifadeleri incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle fosil yapı terimi hakkında açıklamalar yapılmış, fosil sözcükler ile arkaik öğeler arasındaki farklardan bahsedilerek, her iki konu üzerine de Türkiye’de yapılan çalışmalara değinilmiştir. Daha sonra Arapça fosil miktar ve ölçü belirten altı sözcük, Türkçe Ulusal Derlem Verilerinden faydalanarak incelenmiştir. Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde bu sözcükler ile ilgili istatistiksel bir şekil oluşturulmuş ve değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fosil Yapı, Ölçü ve Miktar, Arapça, Kalıplaşmış Söz.

AN ESSAY on EXPRESSION of ARABIC ORIGIN FOSSIL MEASURE and QUANTITY USED in TURKEY TURKISH

Abstract

Some words in languages gain new meanings over time, some words are derived and some words also fall out of use. Some of these words that have fallen out of use can live in stereotypes. Such words are called fossilized forms. There are words that exist in Turkish as fossils too. In this study, the quantity and measure expressions of Arabic which existed as a fossil in Turkish were examined. In the introduction part of the study, Firstly explanations about the term fossil have been given, In addition by mentioning the differences between the fossil words and archaic elements , It has referred to studies on both subjects in Turkey. Later, six words indicating the Arabic fossil quantity and measure were examined by making use of Turkish National Corpus Data. Finally, in the conclusion part of the study, a statistical form has been formed and evaluated.

Key Words: Fossilized Form, Measure and Quantity, Arabic, Stereotype.

* Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: h.gokce16@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-5275-8751.

GİRİŞ

Her dilde olduğu gibi Türkçede de zaman içerisinde sözcüklerin bazıları farklı anlamlar kazanmış, bazıları sonradan türemiş ve bazıları da kullanımdan düşmüştür. Fakat kullanımdan düşen bu sözcüklerin bir kısmı, o dildeki atasözleri, deyimler, ikilemeler, ilişki sözleri, kısacası kalıplaşmış söz birlikleri içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fosil yapılar olarak adlandırılan bu sözcüklerin anlamları çoğu zaman bilinmemektedir. Bu sözcükler, kalıplaşmış söz birlikleri ile beraber yeni anlamlar oluşturmuşlardır.

Kalıplaşmış söz birlikleri birçok öğeyle anlam ve yapı bakımından kaynaşır ve dile sabit bir yapı olarak yerleşir (Çolak, 2017: 13). Yapı ve anlam bakımından kaynaşan bu öğeler, kalıplaşmış söz birlikleri içerisinde dondurularak korunur. Böylelikle eski dönemlerde kullanılan, fakat günümüzde kullanımdan düşmüş birçok sözcük, bu yapılar içerisinde varlığını sürdürür. *Tongaya bas-*, *tufaya gel-*, *eşi menendi bulunma-* deyimlerindeki *tonga* "hile, tuzak", *tufa* "vurgun, hırsızlık" ve *menent* "eş, benzer" sözcükleri kalıplaşmış söz birlikleri içerisinde korunan fosil sözcüklerden sadece birkaçıdır.

"Fosil" terimi, dilsel anlamda, deyimler, ikilemeler, atasözleri gibi kalıplaşmış ifadeler ya da yalıtılmış bölgeler (ağız kullanımına sahip küçük yerleşim yerleri vb.) dışında kullanımdan düşen bir kelime veya başka bir dilbilgisi formudur" şeklinde tanımlanmaktadır (Coffey, 2013: 47). Coffey'in bu açıklamasından hareketle sadece sözcüklerin değil bazen bir dilbilgisi formu olarak kök ya da eklerin de fosil yapı olabileceği söylenebilir.

"Fosil yapı" kavramı günümüzde Türk dilbilgisi terimleri içerisinde tam olarak kendine yer bulamamıştır. Korkmaz'ın (2010) "Gramer Terimleri Sözlüğü", Topaloğlu'nun (1989) "Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü" ve Vardar'ın (2007) "Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü" isimli çalışmalarında fosil yapı şeklinde bir madde başına rastlanmamıştır. İmer, Kocaman ve Özsoy'un (2011) hazırladıkları "Dilbilim Sözlüğü" isimli çalışmanın sonunda ise fosil yapı yerine (fossilized form) "kemikleşmiş yapı" şeklinde Türkçe bir terim kullanılmış fakat bu terim hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Karaağaç "Dilbilimi Terimleri Sözlüğü" isimli çalışmasında fosil yapı (fossilized form) yerine "donuklaşmış biçim" terimini kullanmış ve bu terim için "Türlü nedenlerle ortaya çıkan ses ve anlam değişimlerinden dolayı asıl biçimi unutulmuş veya asıl biçim-bağlı biçim ilişkisi sezilemeyen yapılardır" şeklinde açıklama yapmıştır (Karaağaç; 2013: 336). Çolak'ın çalışmasında ise fosil terimi için "bir zamanlar kullanılmış olup da günümüzde artık bilinmeyen, çeşitli sebeplerle artık kullanılmayan, bazıları kelime gruplarına sıkıştıkları için varlıklarını devam ettirebilen eski sözlükbirimleri karşılamaktadır" şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Çolak; 2017: 13).

Fosil sözcükler üzerine Türkiye'de en kapsamlı çalışma yapan kişi Gülcan Çolak'tır. Çolak atasözleri ve tekerlemeler, ilişki sözleri, deyimler ve birleşik sözler içerisinde fosil olarak düşündüğü 212 sözcüğü Türkçe Ulusal Derlemi** (TUD)

**Mersin Üniversitesi öğretim elemanlarından Prof. Dr. Yeşim Aksan, Prof. Dr. Mustafa Aksan, Öğr. Gör. Yasin Bektaş, Öğr. Gör. Ümit Mersinli, Dr. Gülsüm Atasoy, Arş. Gör. Umut Ufuk

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Fosil Ölçü ve Miktar İfadeleri Üzerine Bir Deneme

verilerine dayanarak incelemiştir. Çolak'ın ardından Şahiner (2018) "Türkçe Fiillerde Canlandırılmış Fosil İsim Tabanları" isimli çalışmasında fiil köklerinde fosil olarak varlığını sürdüren 6 sözcüğü incelemiştir.

Fosil sözcükler bir dilin eski dönemleriyle ilişkili olması bakımından arkaik ögeler gibi görünebilir, ancak fosil sözcükler ile arkaik ögeler farklılık gösterir. Çolak bu farklılığı şöyle açıklar. "Fosil kelimeler, arkaiklerden farklıdır çünkü fosillerin eski Türkçedeki biçimleriyle var olmaları gerekmediği gibi en karakteristik özellikleri, dilin geçmiş dönemlerinde bağımsız kullanımlara sahipken günümüzde kalıplaşmış söz birliklerine sıkışarak varlık göstermeleridir. Fosiller içinde arkaik unsurlar yer alsa da her arkaik öge fosil ya da her fosil arkaik değildir" (Çolak, 2017: 19).

Günümüzde arkaik ögeler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları, Türkçenin tarihi dönemlerindeki ve Türkiye Türkçesindeki arkaik ögeler üzerine yapılan çalışmalar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Türkçenin tarihi dönemlerindeki arkaik ögeler üzerine yapılan çalışmalardan Taş'ın (2015) "Süheyl ü Nev-bahar'da Eski Ögeler" Üşenmez'in (2014) "Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler" isimli kitapları, bu konuyla ilgili en kapsamlı çalışmalardandır. Taş, Eski Anadolu Türkçesi (EAT) döneminde yazılan *Süheyl ü Nev-bahar*'daki arkaik ögeleri tespit ederek çalışmasını tek bir eser ile sınırlandırırken Üşenmez, EAT döneminde yazılan 38 eserlerdeki arkaik ögeleri tespit etmiştir. Bu çalışmaların dışında Ölmez (2003), Küçük (2014), Kaya (2016), İsi (2018) ve daha birçok isim, mevcut konuyla ilgili çalışmalar yapmıştır.

Türkiye Türkçesindeki arkaik ögeler üzerine yapılan çalışmalar, Türkçenin tarihi dönemleri üzerine yapılanlar ile kıyaslandığında oldukça az sayıdadır. Türk (2009) "Türkülerde Eski (Arkaik) Sözcükler", Yüce (1998) "İkilemelerdeki İlginç Problemler", Şen (2005) "Standart Türkiye Türkçesinde İkilemelerle Yaşayan Tarihi Sözcükler ve (2008) "Standart Türkiye Türkçesinde Deyimlerle Yaşayan Tarihi Sözcükler", Durgut (2004) "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler" isimli çalışmalarında, bugün Türkiye Türkçesinde arkaik olarak düşündükleri sözcükleri incelemişlerdir.

Ölçü ve miktar ifadeleri tarihî süreç içerisinde insanların bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Ticaretin değiş tokuş şeklinde yapıldığı eski dönemlerde dahi insanlar, ilkel de olsa bir ölçü sistemi kullanmışlardır. Teknoloji, eğitim, ticaret ve iş hayatındaki gelişmeler ile birlikte ölçü sistemleri de değişmiştir. Dolayısıyla farklı dillerde birçok ölçü ve miktar ifadesi türetilmiştir. Bununla birlikte, aynı ölçü biriminin farklı dillerde farklı sözcüklerle ifade edilmesi ya da aynı ifadelerin farklı ölçüleri temsil etmesi, insanlar arasında başta ticaret olmak üzere birçok alanda aksaklığa neden olmuştur. Bu aksaklığı önlemek için bir dizi uluslararası anlaşma ile uluslararası ölçü birimleri sistemine (SI: Système International d'Unités) geçilmiştir. Dünyadaki birçok milletler, bu sistemin kabul ettiği ölçü ve miktar ifadelerini dillerine sokmuş ve

Demirhan ve Çukurova Üniversitesi Bilg. Yüks. Müh. Hakan Yılmaz tarafından hazırlanan, 1990-2009 yılları arasında yayınlanmış kitap, süreli yayın ve konuşma metinlerinden oluşan bir derlem veri tabanıdır. TUD hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; <https://v3.tnc.org.tr/tnc/about-tnc> (Erişim Tarihi: 19.09.2019)

günlük hayatta kullanmışlardır. Böylelikle kendi dillerinde kullandıkları miktar ve ölçü ifadeleri zamanla kullanımdan düşmüştür. Kullanımdan düşen bu ifadelerin bazıları atasözü, deyimler, ikilemeler vb. içerisinde korunarak günümüze değin varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Türkçede zamanla kullanımdan düşmüş birçok ölçü ve miktar belirten sözcük vardır. Fakat bunların bazıları kalıplaşmış söz birlikleri içerisinde korunak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yukarıda bahsedilen fosil sözcükler ya da arkaik ögeler üzerine yapılan çalışmalarda bu gibi sözcüklere rastlamak mümkündür. Örneğin, Yüce'nin çalışmasında *bolamadı* "çok geniş, çok fazla", *pörçük* "bölük, parçalara ayrılmış" sözcükleri ve Şen'in (2008) çalışmasında *gına* "bolluk, zenginlik" sözcüğü miktar ve ölçü ifadesi ile yer almaktadır. Söz konusu sözcükler, aynı zamanda fosil miktar ve ölçü ifadelerine birer örnek niteliğindedir. Ayrıca Çolak'ın çalışmasında da *uz* "uzak", *çeki* "dört kantarlık yani iki yüz elli kiloluk ağırlık ölçüsü", *gıdım* "küçük bir parça, bir miktar", *lime* "uzun ve dar parça", *tük* "çok fazla, en ziyade", *lök* "ağır, battal", *lop* "yumuşak, yuvarlak ve irice", *nebze* "az, az miktar, bir parça", *zır* "büsbütün, tümünden" olmak üzere toplamda dokuz tane fosil miktar ve ölçü ifadesi yer alır.

Bu çalışmada, aşağıda isimleri verilen kaynaklar taranarak tespit edilen ve fosil olduğu düşünülen altı sözcük incelenmiştir. Çalışmada sözcüklerin fosilleşme oranlarının verilebilmesi için TUD verileri kullanılmıştır. Bu veriler, Standart Türkiye Türkçesi dönemini içeren bir derlem olması ve oldukça geniş bir veri tabanına sahip olmasından dolayı tercih edilmiştir. Çalışmada sözcükler, Gülcan Çolak'ın "Türkçede Fosil Kelimeler" adlı eserinde yer alan yöntem doğrultusunda incelenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma içerisinde incelenen sözcükler, Yurtbaşı'nın (2013) "Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü", Akyalçın'ın (2007) "Türkçe İkilemeler Sözlüğü", Hatipoğlu'nun (1981) "Türkçe İkilemeler" ve Tuna'nın "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi" isimli çalışmaları taranarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcüklerin fosilleşme oranlarının belirlenmesinde Mersin Üniversitesi İngiliz Dilbilimi bölümünün hazırladığı Türkçe Ulusal Derlemi verileri esas alınmıştır. Bu veriler kullanılarak, sözcüklerin bağımsız ve kalıplaşmış söz birlikleri içerisindeki kullanım sayıları belirlenmiştir. Ardından bu kullanım sayılarından hareketle sözcüklerin fosilleşme oranları hesaplanmıştır. Ayrıca ulaşılmış ise sözcüklerin bağımsız ve bağımlı kullanımına örnekler verilmiştir. Bağımsız kullanım örnekleri (1) işareti ile bağımlı kullanım örnekleri ise (2) işareti ile belirtilmiştir.

Fosil Kelimelerin Belirlenmesindeki Ölçütler ve Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

1. Türkiye Türkçesinde yer alan, dolaylı ya da doğrudan miktar ve ölçü belirten Arapça kökenli fosil sözcükler bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Türkiye Türkçesi dışındaki diğer lehçe ve şiveler çalışmanın dışında tutulmuştur.

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Fosil Ölçü ve Miktar İfadeleri Üzerine Bir Deneme

2. Çalışmada TUD verilerinin yazılı metinlerinde tarama yapılmıştır. Sözcük sayıları ve yüzdelik dağılımlar, bu taramalar sonucunda elde edilmiştir.
3. Çalışma içerisinde sözcüklerin bağımlı kullanımı, atasözü, ikileme, deyim, tekerleme, ilişki sözü, kısacası kalıplaşmış söz birliği içerisinde kullanımını ifade etmektedir. Sözcüklerin bağımsız kullanımı ise tek başına bir anlam oluşturacak şekilde kullanımını ifade etmektedir.
4. Sözcüklerin fosil olarak nitelendirilebilmesi için dil içerisindeki bağımlı kullanımlarının bağımsız kullanımına oranla çok daha yüksek olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada incelenen sözcüklerin fosil olarak nitelendirilmesinde, TUD verilerinde bağımlı kullanım oranlarının en az %75 olması ön koşul olarak belirlenmiştir.
5. TUD verilerinde aynı cümle içerisinde bağımsız olarak birden fazla kullanılan fosil sözcüklerin bağımsız kullanım sayısı bir olarak kabul edilmiştir. Aynı tip kalıplaşmış söz birliği içerisinde birden fazla kullanılan sözcüğün bağımlı kullanım sayısı da bir olarak kabul edilmiştir.
6. Fosil kelimelerin ve kalıplaşmış söz birliklerinin açıklamalarında öncelikli olarak Türk Dil Kurumunun hazırladığı (2011) “Türkçe Sözlük” esas alınmıştır. Türkçe Sözlükte bulunmayan ya da açıklamaların yetersiz olduğu düşünülen sözcüklerde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Ötüken Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü ve Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğüne başvurularak sözcüklerin açıklamaları verilmiştir.
7. Bağımsız kullanımları TUD verilerinde tespit edilemediği için fosil sözcüklerin söz konusu kullanımına yönelik örnekler, Türkçenin tarihi dönemlerinde yazılan metinlerden tespit edilerek verilmiştir. Fakat ölçü ya da miktar anlamı ile *fitil*, *şerha* ve *urup* sözcüklerinin ise bağımsız kullanımı tespit edilememiştir.
8. Fosil sözcüklerin kalıplaşmış söz birlikleri içerisindeki kullanımına yönelik örnekler, TUD verilerinden tespit edilerek verilmiştir. Fakat *urup* sözcüğünün TUD verilerinde kalıplaşmış söz birliği içerisindeki kullanımını tespit edilememiştir.

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar

- Ar.** : Arapça
DS : Derleme Sözlüğü
STT : Standart Türkiye Türkçesi
TUD : Türkçe Ulusal Derlemi
EAT : Eski Anadolu Türkçesi

ARAPÇA KÖKENLİ FOSİL MİKTAR VE ÖLÇÜ İFADELERİ

1. **Amik** (Ar.): Derin (Ayverdi, 2010: 52).
Ariz (u, ve) amik: Enine boyuna, her yönü ile (TS: 151).

Tablo I: TUD Verilerinde Amik Sözcüğünün Kullanımı

SÖZCÜK	SAYI	ORAN
Amik	-	%0
Ariz amik	3	%100
kalıp sözlerin toplamı	3	%100
Toplam	3	%100

Arapça *'umk* "derin olmak" sözcüğünden türeyen *'amik* Tablo I'e göre TUD verilerinde, derin anlamı ile bağımsız olarak hiç kullanılmamıştır. Bu verilerinden hareketle sözcüğün fosilleştiğini ve *ariz* (*u, ve*) *amik* ikilemesi içerisinde STT'de varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Bağımsız ve Bağımlı Kullanım Örnekleri:

- (1) Ey Nigârî reh-nümûnumdur sadîk-ı 'aşk kim
Kılmuşam tay dâmen-i fecc-i '**amîk**-ı 'aşk kim (Bilgin, 2017: 547)
- (2) Meclis-i Mebusanda tab ile **ariz ve amik** tetik ve müzakere olunacak..... (TUD 1990).

2. Ariz (Ar.): Geniş, enli (Ayverdi, 2010: 66).

Ariz (*u, ve*) **amik**: Enine boyuna, her yönü ile (TS: 151).

Tablo II: TUD Verilerinde Ariz Sözcüğünün Kullanımı

SÖZCÜK	SAYI	ORAN
ariz	-	%0
Ariz amik	3	%100
kalıp sözlerin toplamı	3	%100
Toplam	3	%100

Arapça *'irâz* "geniş olmak" sözcüğünden türeyen *'ariz* Tablo II'e göre TUD verilerinde bağımsız bir şekilde yer almamaktadır. Sözcük, bu verilerde sadece üç defa *ariz* (*u, ve*) *amik* ikilemesi içerisinde kullanılmıştır. Ayrıca *ariz* (*u, ve*) *amik* ikilemesinin söz konusu verilerde sadece 3 defa geçmesi, bu ikilemenin artık STT'de kullanımdan düşmeye başladığını düşündürmektedir.

Bağımsız ve Bağımlı Kullanım Örnekleri:

- (1) O serv-i bülend o fezâ-yı cemîl
Çü ays-ı **arîz** ü çü ömr-i tavîl (Macit, 2017; 171).
- (2) Meclis-i Mebusanda tab ile **ariz ve amik** tetik ve müzakere olunacak..... (TUD 1990).

3. Fevç (Ar.): Bölük, takım, insan kalabalığı (Ayverdi, 2010: 380).

Fevç fevç: Akın akın, bölük bölük (Çağbayır, 2007: 1571).

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Fosil Ölçü ve Miktar İfadeleri Üzerine Bir Deneme

Tablo III: TUD Verilerinde Fevç Sözcüğünün Kullanımı

SÖZCÜK	SAYI	ORAN
Fevç	-	%0
fevç fevç	3	%100
kalıp sözlerin toplamı	3	%100
Toplam	3	%100

Sözcük, TUD verilerinde bağımsız olarak yer almamaktadır. TS'de eskimiş olduğu belirtilen ve DS'de de yer almayan bu sözcüğün söz konusu verilerden hareketle STT'de fosilleştiği ve *fevç fevç* kalıplaşmış söz birliği içerisinde varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

- (1) Bir damla gözümde en büyük mevc
Vermez bana korku böyle bin **fevç** (Ayverdi, 2010; 380).
- (2) İstanbul halkı **fevç fevç** sokaklara dökülmüştü (TUD 2005b).

4. Fitol (Ar.): 0,0125 gram olan ağırlık ölçü birimi (TS: 881).

Burnundan fitil fitil gelmek~getirmek~çıkmaq: Elde ettiği güzel şey, sonradan gelen üzüntüler üzerine kendisine zehir olmak (TS: 417).

Tablo IV: TUD Verilerinde Fitil Sözcüğünün Kullanımı

SÖZCÜK	SAYI	ORAN
fitil	-	%0
burnundan fitil fitil gelmek~getirmek~çıkmaq	41	%100
kalıp sözlerin toplamı	41	%100
Toplam	41	%100

Arapça *fitil* sözcüğünden gelen *fitil*, ölçü birimi olarak TUD verilerinde hiç kullanılmamıştır. Osmanlı döneminde bir ölçü birimi olarak kullanılan *fitil*, cumhuriyet döneminde ölçü birimlerini düzenlemek amacıyla 26 Mart 1931 yılında çıkarılan 1782 sayılı ölçüler kanunu ile kullanımdan düşmeye başlamış ve günümüzde STT'de fosilleşmiştir. Sözcük bugün sadece *burnundan fitil fitil gelmek~getirmek~çıkmaq* deyiminde varlığını sürdürmektedir.

Burnundan fitil fitil getir- deyimindeki *fitil* sözcüğü için İskender Pala "deyimde geçen *fitil* kelimesi bir ağırlık ölçüsü birimi olarak bambaşka bir anlam taşır. Dirhem dörtte birine "denk", dengin dörtte birine "kırak", kıratın dörtte birine de "fitil" denir. Bu durumda *fitil*, dirhem kesirlerinden biri olarak muhtemelen bir damla kan ağırlığında olmalıdır ki hakkı yenilen kişinin hakkı, eylediği beddua gereği zalimin burnundan damla damla (*fitil fitil*) gelebilsin." (Pala, 2015: 46-47) şeklinde bir açıklama yaparak bir damla kanın ağırlığının yaklaşık bir *fitile* denk düştüğünü ve böylelikle ölçü birimi olan *fitilin* bu deyim içerisinde bir damla kanın yerine kullanıldığını dile getirmiştir.

Bağımsız ve Bağımlı Kullanım Örnekleri:

- (2) Haram değmeyen yerin yok, ama öbür dünyada bunlar **burnundan fitil fitil gelecek** (TUD 1991).

5. **Şerha** (Ar.): Dilim, parça (TS: 2217).

Şerha şerha: Dilim dilim, parça parça (Ayverdi, 2010: 1166).

Tablo V: TUD Verilerinde Şerha Sözcüğünün Kullanımı

SÖZCÜK	SAYI	ORAN
şerha	-	%0
şerha şerha	13	%100
kalıp sözlerin toplamı	13	%100
Toplam	13	%100

Arapça *şerh* “bir şeyi ince ve uzun kesmek” sözcüğünden gelen *şerha*, TUD verilerinde bağımsız olarak hiç kullanılmamıştır. *Şerha şerha* kalıplaşmış söz birliği içerisinde varlığını sürdüren bu sözcük DS’de de yer almamaktadır. TS’de de eskimiş olduğu belirtilen *şerha* sözcüğü için Osmanlı Türkçesi ya da Türkçenin daha önceki dönemlerinde bağımsız bir kullanıma sahipken STT’de fosilleşmiştir diyebiliriz.

Bağımsız ve Bağımlı Kullanım Örnekleri;

(2)**şerha şerha** toprakların üzerinden yine öncekiler gibi karanlık yine öncekiler gibi hazin... (TUD 1996b).

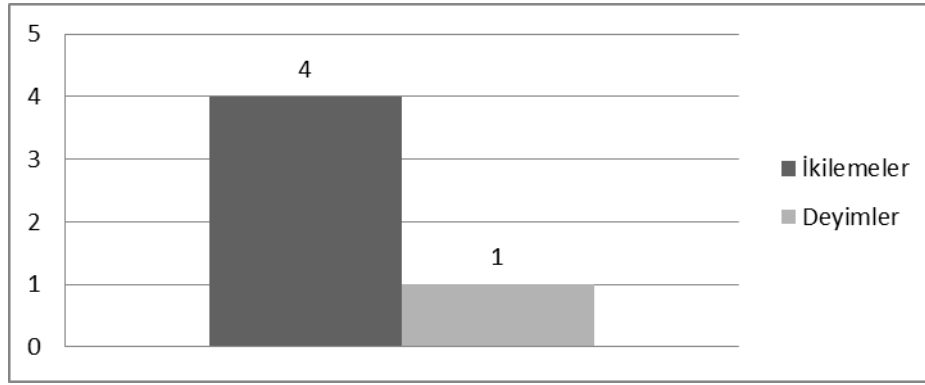
6. **Urup** (Ar.): 1. Arşının sekizde biri uzunluğundaki ölçü. 2. Bir şeyin dörtte biri, çeyrek (TS: 2420).

Arapça *rub* ‘ sözcüğünden gelen *urup* da *fitil* sözcüğü gibi Osmanlı döneminde bir ölçü birimi olarak kullanılırken 1931 yılında çıkarılan ölçü kanunu ile birlikte zamanla kullanımdan düşmüş ve STT’de fosilleşmiştir. TUD verilerinde ölçü miktarı olarak *urup* sözcüğüne hiç rastlanmamıştır. Ancak bu sözcük STT’de, *bedavadan urup eksisine* ve *bir şeyin urubu olmamak* deyimlerinde ve *urup buçuk* ikilemesinde fosilleşmiş olarak varlığını sürdürmektedir. Sözcüğün TUD verilerinde ne bağımsız ne de kalıplaşmış söz birliği içerisinde herhangi bir kullanımına rastlanmadığı için tablo ve yüzdelik dağılımı yapılamamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle, Türkçe dilbilgisi terimleri içerisinde tam olarak kendine yer bulamayan fosil yapı kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Fosil yapı kavramı üzerine Türkiye’de çok fazla çalışmanın olmaması, böyle bir terime bazı sözlüklerde yer verilmemesi, Türk dilbilgisi için bir eksik olarak görülmektedir. Bu çalışma ile söz konusu eksiklik bir nebze de olsun giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmada daha sonra Arapça kökenli miktar ve ölçü belirten altı sözcük incelenmiştir. Bu sözcüklerin 5 tanesi TUD verilerinde tespit edilerek fosilleşme yüzdeleri verilerken 1 tanesi TUD verilerinde tespit edilemediği için fosilleşme yüzdesi verilememiştir. TUD verilerinde tespit edilen Arapça kökenli sözcükler ile ilgili aşağıda istatistiksel şekil oluşturularak değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Fosil Ölçü ve Miktar İfadeleri Üzerine Bir Deneme



Şekil I. Arapça Sözcüklerin TUD Verilerinde Yer Alan Kalıplaşmış Söz Birliklerine Göre Dağılımı

TUD verilerinde tespit edilemeyen *urup* sözcüğü 2 deyim ve 1 ikileme içerisinde fosil olarak varlığını sürdürmektedir. Fakat sözcüğün herhangi bir kullanımı, söz konusu verilerde tespit edilemediği için Şekil I'de değerlendirmeye alınmamıştır.

Şekil I'e göre TUD verilerinde tespit edilen 5 Arapça sözcüğün 4 tanesi ikilemeler içerisinde, 1 tanesi de deyim içerisinde fosilleşmiştir. Bu bilgilerden hareketle tespit edilen Arapça kökenli miktar ve ölçü ifadelerinin daha çok ikilemeler içerisinde fosilleştiği söylenebilir. Bu çalışma, kapsamı itibari ile Türkiye Türkçesine genel bir uyarılama yapmak için yeteri kadar veri içermemektedir. Bundan dolayı Türkiye Türkçesinde Arapça kökenli fosil miktar ve ölçü ifadeleri ağırlıklı olarak ikilemeler içerisinde varlıklarını sürdürmektedir şeklinde bir genelleme yapmak yerinde bir tespit olmayacaktır. Fakat daha fazla sözcük incelenerek ve birden fazla derlem verilerinden faydalanarak yapılan geniş kapsamlı bir çalışma sonucunda genellemeye gidilebilir.

KAYNAKLAR

1. Genel Kaynaklar

- Akyalçın N. (2007), *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı.
- Bilgin, A. (2017), *Nigârî Dîvânı, Kültür Eserleri Dizisi- 482*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Coffey, S. (2013), "Lexical Fossils in Present-Day English: Describing and Delimiting the Phenomenon. In R. W. McConchie et al.", (Ed.), *Selected Proceedings of the 2002 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis*, 47-53.
- Çağbayır, Y. (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çolak G. (2017), *Türkçede Fosil Kelimeler*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Durgut, H. (2004), "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler", V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K., Kocaman A., Özsoy, A. S. (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- İsi, H. (2018), "Kelile ve Dimne'de Arkaik (Eskicil) Ögeler", Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7:16, 56-89.
- Karaağaç, G. (2013), Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, F. (2016), "Kanunnâme-i Âl-i Osman'da Geçen Arkaik (Eskicil) Kelimeler Üzerine Bir İnceleme", Tarih Okulu Dergisi (TOD), XXV: 155-176.
- Korkmaz, Z. (2010), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2014), "Seyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 52: 1-25.
- Macit, M.(2017), Nedîm Divânı, *Kültür Eserleri Dizisi- 511*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ölmez, M. (2003), "Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine", *Mustafa Canpolat Armağanı*, (Haz. Aysu Ata ve Mehmet Ölmez), 135-142.
- Pala, İ. (2015), İki Dirhem Bir Çekirdek, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahiner, E. (2018), "Türkçe Fiillerde Canlandırılmış Fosil İsim Tabanları" *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5:9, 1-11.
- Şen, S. (2005), "Standart Türkiye Türkçesinde İkillemelerle Yaşayan Tarihi Sözcükler", *Şinasi Tekin Ansına Uygurlardan Osmanlıya*, 685-704, İstanbul: Simurg Yayınları
- Şen, S. (2008), "Standart Türkiye Türkçesinde Deyimlerle Yaşayan Tarihi Sözcükler", *Türk Dili Dergisi*, XCVI: 681, 255-263.
- Taş, İ. (2015), Süheyl ü Nev-bahardaki Eskicil Ögeler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989), Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tuna, O. N. (1983), "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkillemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1983: 33, 163-228.
- Türk Dil Kurumu (2009), Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, V. (2009), "Türkülerde Eski (Arkaik) Sözcükler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi*, 4:8, 83-88.
- Üşenmez, E. (2014), Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Vardar, B. (2007), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yurtbaşı, M. (2013), Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü, İstanbul: Excellence Publishing.
- Yüce, N. (1998), "İkillemelerde İlginç Problemler", *Bahşi Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Freiburg-İstanbul: Türk Dili Araştırmaları Dizisi, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kökenli Fosil Ölçü ve Miktar İfadeleri Üzerine Bir Deneme

2. Türkçe Ulusal Derlemi Kaynakları

TUD (1990), 2. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları, W-CE05A1B-3394-2.

TUD (2005), Türk Romanında Mütareke İstanbul'u, W-RD03A0A-0200-6.

TUD (1991), Yalnızlığın Özel Tarihi, W-DA16B4A-0082-83.

TUD (1996), Aşık Kadınlar Sokağı, W-II13C4A-1333-23.